

Н. Папенко, канд. ист. наук, доц.,
Е. Папенко, магистр истории
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

БРИТАНСКО-ГЕРМАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В 30-ТЫЕ ГОДЫ XX ВЕКА: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Анализируются вопросы сотрудничества Англии и Германии. Определены моменты, формы и механизмы взаимоотношений, проанализирован политический курс обеих сторон, раскрыты особенности отношений.

Ключевые слова: европейская безопасность, конфронтация, договор, меморандум, международный контроль, плебисцит, инициатива, вооружение.

N. Papenko, Associate Prof.,
E. Papenko, master's degree
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE BRITISH-GERMAN RELATIONS IN THE 30S OF THE 20th CENTURY: HISTORICAL DIMENSION

The paper considers the problem of British-German cooperation, defines its levels, forms and mechanisms. Besides, policies of both countries are analyzed and relations factors are revealed.

Key words: European security, confrontation, agreement, memorandum, international control, plebiscite, initiative, armaments.

УДК "71"(477)[17.024.4+167.1.001.13]

М. Парахіна, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ КОНСОЛІДАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПРОПОЗИЦІЇ

Аналізуються ключові напрацювання вітчизняних та зарубіжних дослідників у галузі дослідження та розкриття основних теорій нації та націоналізму. Висвітлено магістральні й найхарактерніші науково-теоретичні розробки щодо походження та розвитку націй, і української нації зокрема.

Ключові слова: нація, націоналізм, українська національна ідея, народ.

Питання сучасного стану процесу українського націотворення є сьогодні доволі актуальним. Досягнення Україною реальної незалежності та її залучення до міжнародної системи створюють якісно нову ситуацію для розвитку української нації – народу з давньою та самобутньою культурою, багатою історією, народу, який має значний потенціал інтелекту і духовності. Нове становище України у світі вимагає відповідного осмислення її нових національних інтересів, відмінних від тих, що притаманні напівколоніальній країні. Таке осмислення має починатись із радикальної переоцінки усталеної за радянських часів системи цінностей. Історично українська національна свідомість розвивалась переважно в умовах відсутності повнокровної державності, але стійкість духу нації, його здатність до самовідтворення у вкрай несприятливих умовах життя багатьох поколінь зробили можливим проект сучасної України як суверенної демократичної держави.

Громадянське суспільство є продуктом тривалого суспільного розвитку, й у розвиненому стані являє собою сукупність величезної кількості економічно незалежних від держави громадських організацій, які існують в умовах демократії та користуються її здобутками, щоб розв'язувати будь-які проблеми національного значення шляхом узгодження різноманітних і різноспрямованих групових інтересів.

Характерно, що практично одночасно з формуванням громадянського суспільства відбувається й процес становлення політичної нації – спільноти, в яку об'єднані громадяни країни незалежно від їхньої етнічної приналежності або соціального становища. Як правило, політична нація консолідується на основі того етнічного ядра, яке сформувало національну державу. В такому разі державною мовою стає мова державотворюючої нації.

Не викликає сумніву, що серед проблем, які потрібно розв'язати в цьому контексті, провідне місце посідають процеси демократичного національного відродження,

наповнення національного суверенітету державотворчим, економічним, політичним і соціокультурним змістом.

Необхідно зазначити, що демократичне національне відродження як складний, комплексний і багатоступеневий процес є втіленням у життя української національної ідеї. Тому не дивно, що утвердження української державності на новому етапі розвитку міжнародного та європейського співтовариств формується в площині української національної ідеї. Це зумовлюється як самим життям, так і потребами українського суспільства, міжнародними, європейськими реаліями, світовим історичним досвідом.

Потрібно зауважити, що поняття "українська національна ідея" – одне з найневизначеніших, але водночас і найпоширеніших у сучасній політичній науці, що, безумовно, робить дослідження даного поняття актуальним. Його змістове наповнення конкретизується і змінюється залежно від умов існування нації і тих реальних цілей і завдань, які постають перед нею на кожному етапі історичного розвитку.

З погляду окресленої теми значний інтерес становлять численні історичні, історико-політологічні монографії, публікації, розвідки, в тому числі на теми сучасної української самоідентифікації, рівня національної самосвідомості (та перспектив її зростання), двомовності, статусу російської й української мови у незалежній Україні. Так, книга М. Рябчука "Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення" [3-5] присвячена актуальним проблемам українського націєтворення, котрі розглядаються крізь призму модернізаційних теорій з урахуванням їхніх новочасних ліберально-націоналістичних ревізій. Постколоніальна (після розпаду СРСР) ситуація в Україні трактується як результат взаємодії різноманітних історичних, геополітичних та культурно-антропологічних чинників, що роблять її багато у чому унікальною навіть на тлі загалом подібного розвитку більшості бездержавних націй Центрально-

Східної Європи. Особливу увагу автор приділив актуальним на час написання книги перспективам подолання колоніальної спадщини й, зокрема, обґрунтуванню необхідності "підтримчих дій" як оптимального способу розв'язання складних соціально-політичних та мовно-культурних проблем.

Центральне місце у названих працях М. Рябчука посідають складні проблеми українсько-російського мовно-культурного діалогу/антагонізму. Характеризуючи погляди значної частини російськомовної інтелігенції незалежної України, автор зауважував, що ці представники розумової праці традиційно зберігали (зберігають?) імперську мовно-культурну (іноді й політичну) орієнтацію. Тубільна (тобто місцева українська) культура сприймалася цією частиною інтелігенції часами прихильно-поблажливо, часами – скептично й зневажливо, але завжди – поверхово, суто етнографічно [3, с. 157-158].

Критично оцінюючи спільну працю Д. Видріна й Д. Табачника "Україна на порозі XXI-го століття: політичний аспект" (1995) як представників "російськомовних ліберальних еліт" [3, с. 160-161], М. Рябчук погоджувався з їхньою тезою щодо зростання антиросійських настроїв в Україні після 1991 р. внаслідок процесу самоідентифікації молодшої нації й потреби її психологічного відокремлення від "інших", "чужих", – причому поняття "чужого" нерідко ототожнювалося з поняттям "ворожого". Зауважувався й прикметний феномен: найжорсткішу позицію щодо Росії у найближчому оточенні Президента України Л. Кучми виявляли етнічні (українські) росіяни. Аналогічна тенденція простежувалася й в оточенні Президента РФ Б. М. Єльцина, де етнічні українці також іноді вирізнялися із загальної маси функціонерів "особливо жорсткою лінією у ставленні до України" [3, с. 166].

У книзі "Дві України: реальні межі, віртуальні війни" (2003), аналізуючи актуальні політичні процеси, насамперед з культурно-антропологічного погляду, М. Рябчук намагався з'ясувати причини й наслідки сумнозвісної української амбівалентності, механізми її суспільного (само)відтворення та ефективної експлуатації владними елітами, а також можливі шляхи її подолання. Другий розділ роботи має назву "Третєорядна проблема першорядної ваги: українська мова як політичний чинник" [4, с. 58-95]. Як зауважує дослідник, мова, внаслідок особливостей формування української нації й української національної ідентичності, виступає одним із головних маркерів, які поділяють націю як певну "уявлену спільноту" [1] на дві (також "уявні") частини.

Звертаючись до історичного досвіду боротьби українства за свої права, М. Рябчук переконливо доводив, що відповідь російської влади на цей український "виклик" завжди була жорсткою (а за СРСР й жорстокою): "Російський імперіалізм відповів на суто ідеологічний виклик новонародженого українського націоналізму доволі жорсткими репресіями – починаючи від розправи над Шевченком та іншими кирило-мефодієвцями й закінчуючи наступними заборонами на українську освіту, друк, науково-культурну та іншу діяльність. Русифікація перестала бути безневинною "акультурацією" не лише в сенсі світоглядному, філософсько-антропологічному, а й у прозаїчнішому процедурно-інституційному, чи, як тепер модно казати, "політтехнологічному" [4, с. 62-63].

Не викликає заперечень й тогочасний висновок М. Рябчука, актуальний й для сьогодення: "Фактична боротьба за національну емансипацію України, її визволення з-під російського мовно-культурного, політичного та економічного домінування триває, і химерні коливання української "багатовекторності" є всього лиш частковим виявом цієї глибинної, сутнісної боротьби" [4, с. 188].

Найавторитетнішою статтю у сфері досліджень націоналізму є британський політолог Ентоні Д. Сміт. У своїх численних працях автор розкриває розмаїття форм, яких набував націоналізм протягом століть.

Автор надає стислий і зрозумілий вступ до головних понять та різновидів націоналістичної ідеології; чіткий аналіз основних конкурентних систем понять і теорій націй та націоналізму – примордіалізму, переніалізму, модернізму та етносимволізму. Наприклад, робота "Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія" [8] задумана як короткий вступ до поняття націоналізму. Головною метою дослідження стало окреслення різноманітних теоретичних, ідеологічних та історичних аспектів поняття націоналізму й системи основних наукових тлумачень у цій сфері. Автор в прикінцевих розділах звертає свою увагу на перехід від "націоналізму" як ідеології, руху й символічної мови до об'єкта інтересів націоналізму – "нації".

Ще одна праця британського вченого "Нації та націоналізм у глобальну епоху" [7] присвячена дослідженню прийомів, за допомогою яких сьогодні аналізують відродження націоналізму. Автор пропонує власний погляд на останні тенденції у формуванні націй і націоналізмів. Його аргументація полягає в тому, що націоналізм черпає силу зі своєї вкоріненості в історичній минувшині. Націоналістична ідеологія може пустити корені в конкретний ґрунт тільки якщо вона зачіпає народну струну, її підхоплюють, а вона надихає певні соціальні групи й верстви. Ця книжка мала на меті проаналізувати деякі прийоми, за допомогою яких сьогодні досліджують відродження націоналізму, і запропонувати власний погляд на останні тенденції у формуванні націй і націоналізмів, ґрунтовані на ідеях, коротко окреслених в останньому розділі "Національної ідентичності".

Основний масив книжки "Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка" [6] присвячено історичній соціології націй та націоналізму, але цей матеріал неминуче порушує тернисті питання визначення і теоретичної моделі. Стрижнем праці є визначення соціально-історичного пояснення формування й розвитку різних типів націй, вивчення особливостей формування націй у культурологічному розрізі. Автор розглядає три типи націй: ієрархічні, побудовані на заповіді та республіканські.

Цінність книги українського історика Георгія Касьянова "Теорії нації та націоналізму" [2] полягає, насамперед, у тому, що в ній дається перший в Україні систематичний виклад теорій нації та націоналізму. Йдеться не лише про систематизацію західних досліджень, а й спробу розглянути найважливіші ідеї та концепції, що стосуються націй і націоналізму в українській суспільній думці (включаючи праці, опубліковані в діаспорі). Поєднання цих двох напрямів дослідження корисне тим, що дає можливість зважити, які елементи західного досвіду та західних концепцій найбільш придатні для застосування в умовах України – враховуючи її історичне минуле та сучасні обставини.

Праця Г. Касьянова покликана заповнити одну з істотних прогалин у сучасному українському суспільствознавстві, спричинену відсутністю систематичних знань з теорії нації та націоналізму. Не можна стверджувати, що ця тема цілком відсутня в існуючих підручниках з суспільствознавства чи в інших публікаціях. Проте, в загальному плані її дослідження не спирається на достатньо повне урахування найважливіших джерел.

Третя частина цієї книги "Український проект" розглядає основні питання історичного досвіду становлення української нації. Відомі теорії нації і націоналізму засвідчують, що в націогенезі є певні, спільні для всіх націй і націоналізмів риси й закономірності. Поняття

"нація" і "націоналізм" у різних теоріях мають спільні родові ознаки, які відображають ці загальні риси. Отже, можна припустити, що поняття "українська нація" і "український націоналізм" також відповідають цим "стандартам" [2, с. 253].

З іншого боку, цілком очевидно, що "український варіант" становлення нації і націоналізму має певні специфічні ознаки, які роблять його унікальним. У чому полягає ця унікальність, в яких моментах "український проект" відрізняється від "класичних варіантів" націотворення – це також проблема, аналіз якої дає змогу визначити місце української нації у світовій історії. Розглядаючи "український проект", увага автора зосереджена головним чином на теоретичних аспектах становлення української нації і націоналізму, намагаючись уникати ілюстративних моментів, звернень до конкретних фактів, емпіричного матеріалу.

Аналіз основних і найхарактерніших науково-теоретичних розробок щодо походження та розвитку націй, і української нації зокрема, дає підстави твердити, що національна ідея – це своєрідна мета, без якої народ перетворюється на аморфну масу людей, що проживає на певній території. Покликання національної ідеї – об'єднати народ, інтегрувати й гармонізувати інтереси нації, етнічних груп і релігійних конфесій, а також усіх суспільних інституцій, політичних партій і громадських організацій. Звісно, існує неоднозначність трактування і визначення національної ідеї як представниками різних полі-

тичних сил, так і представниками різних етнічних груп, та незважаючи на наявність відмінних інтерпретаційних визначень нації, національної ідеї, націотворення, головною її функцією залишається консолідаційна. Українська національна ідея повинна стати основою самоорганізації українства як загальнолюдської спільності.

Національна держава – це не тільки певна територія й населення, історична пам'ять і культура, але це також ціннісне поняття, що визначає конкурентоспроможні норми поведінки та мислення певної консолідації численних груп людей, і яке є духом нації.

Список використаних джерел

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти: Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Пер. з англ. Віктора Морозова. – 2-е вид., переробл. – К.: Критика, 2001. – 271 с.
2. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: Монографія. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
3. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення. – К.: Критика, 2000. – 303 с.
4. Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни. – К.: Критика, 2003. – 335 с.
5. Рябчук М. Дилеми українського Фауста: громадянське суспільство і "розбудова держави". – К.: Критика, 2000. – 271 с.
6. Сміт Ентоні Д. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. Наукове видання. – К.: Темпора, 2009. – 312 с.
7. Сміт Ентоні Д. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. М.Климчука і Т.Цимбала. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 320 с.
8. Сміт Ентоні Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія. / Пер. з англійської. – К.: "К.І.С.", 2004. – 170 с.

Надійшла до редколегії 17.11.14

М. Парахина, канд. ист. наук, старш. научн. сотр.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОНСОЛИДАЦИИ И РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ НАЦИИ: ОПЫТ, ПРОБЛЕМЫ, ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Анализируются ключевые наработки отечественных и зарубежных исследователей в отрасли исследования и раскрытия основных теорий нации и национализма. Освещены магистральные и наиболее характерные научно-теоретические разработки относительно происхождения и развития наций, и украинской нации в частности.

Ключевые слова: нация, национализм, украинская национальная идея, народ.

Parakhina M., Ph. D. in History, Scientific associate

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

HISTORICAL BASIS OF CONSOLIDATION AND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN NATION: EXPERIENCE, PROBLEMS, SUGGESTIONS

Analyzes the principal groundworks of domestic and foreign researchers in the field of investigation and the disclosure of the basic theories of nation and nationalism. It highlights the main and most characteristic of scientific and theoretical elaborations concerning the origin and development of nations, and in particular of the Ukrainian nation.

Keywords: nation, nationalism, the Ukrainian national idea, people.

УДК 504:327

Т. Перга, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.
Державна установа "Інститут всесвітньої історії НАН України", Київ

ЕКОЛОГІЧНА КОНВЕРГЕНЦІЯ: РЕГІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА

У статті розкриваються головні засади теорії екологічної конвергенції. Аналізується екологічна політика на рівні регіонів світу та головні напрямки її зближення.

Ключові слова: екологічна конвергенція, екологічна політика, регіональна політика.

Початок ХХІ ст. ознаменувався загостренням екологічних проблем та перетворенням більшості з них на глобальні. Зростаюча взаємозалежність держав світу, в тому числі в екологічній сфері, актуалізувала зближення їх позицій в сфері захисту довкілля. В сучасній науковій думці цей процес отримав назву екологічної конвергенції. На наш погляд, саме екологічна конвергенція лежить в основі формування національної, регіональної та глобальної екологічної політики, тому вивчення закономірностей цього процесу є важливим завданням, як з точки зору розвитку міжнародних відносин, так і з точки

зору інтересів України, яка прагне більш активно інтегруватися до регіонального та світового простору.

У вітчизняній науці теорія екологічної конвергенції не розроблена; певна увага фахівців приділена соціально-економічним аспектам конвергенції регіонів України. Концептуальні засади цієї теорії були викладені автором у монографії "Глобальна екологічна політика та Україна" [11], однак вони потребують подальшого розвитку. Значно більший інтерес проблема екологічної конвергенції викликала у європейських вчених, які намагаються дослідити її головні чинники та форми (Ка-